

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) www.economy.nayka.com.ua | № 8, 2021 | 26.08.2021 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2021.8.72](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.8.72)

УДК 368.02

Ю. В. Масюк,
к. е. н., доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0001-6445-806X

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СТРАХОВИХ ВІДНОСИН В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

Yu. Masyuk
PhD in Economics, Associate Professor, Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance, Dnipro State Agrarian and Economic University

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF INSURANCE RELATIONS IN AGRICULTURE OF UKRAINE

Проаналізовано ключові особливості розвитку страхових відносин в сільському господарстві України. Встановлено, що сільськогосподарські товаровиробники стикаються з безліччю ризиків: коливання цін, врожайності, часткової або повної втрати ресурсів і зміни державної політики, що призводять до значних коливань доходів по роках. Крім того, сільськогосподарське виробництво піддається ризику стихійних лих і надзвичайних ситуацій. Такі природні небезпеки як посуха, град, штурм, повінь, можуть призвести до серйозних виробничих втрат. Досліджено ключові функції страхування в сільському господарстві. Визначено, що сільськогосподарська страхова діяльність покликана забезпечувати систему економічних відносин, яка спрямована на підвищення сільськогосподарського виробництва, забезпечення його розвитку, збільшення рівня життя сільського населення. Доведено, що одним з факторів, що стримує розвиток страхування в сільському господарстві, є суперечливий характер страхових відносин між страхувальником і страховиком. Встановлено, що сільськогосподарське страхування є корисним інструментом, який аграрії мають використовувати для пом'якшення та управління сільськогосподарськими ризиками.

The key features of the development of insurance relations in agriculture of Ukraine are analyzed. It has been established that agricultural producers face many risks: fluctuations in prices, yields, partial or complete loss of resources and changes in public policy, which lead to significant fluctuations in income over the years. In addition, agricultural production is at risk of natural disasters and emergencies. Natural hazards such as drought, hail, assault, floods can lead to serious production losses. By its nature, the cultivation of crops is a risky type of economic activity, as throughout the economic cycle there are risks of crop loss due to adverse weather conditions. According to available statistics, large agricultural companies are most actively involved in risk insurance, which to some extent are forced to do so in order to attract financing from banks, as the latter require it when financing on the basis of future harvests. It is determined that agricultural insurance activity is designed to provide a system of economic relations, which is aimed at

increasing agricultural production, ensuring its development, increasing the living standards of the rural population. It is proved that one of the factors hindering the development of insurance in agriculture is the contradictory nature of the insurance relationship between the insured and the insurer. Agricultural insurance has been found to be a useful tool for farmers to use to mitigate and manage agricultural risks. In today's reality, agricultural insurance is developing rapidly. However, despite the low state support of agricultural producers and insurance companies, the state of development of agricultural insurance today does not allow to use this tool as a systemic institution of agricultural development, given the opportunities that are widely used in international practice. State-supported agricultural insurance is insignificant within the country and the industry as a whole. The low level of coverage of agricultural producers indicates the actual lack of a system of comprehensive protection of agricultural insurance producers within the entire agricultural sector. Therefore, further research will be aimed at in-depth study and detail of agricultural insurance with the participation of the state.

Ключові слова: сільське господарство; страхування; страхові послуги; сільськогосподарське виробництво; ризик; відшкодування; інновації.

Keywords: agriculture; insurance; insurance services; agricultural production; risk; compensation; innovation.

Постановка проблеми. Сільськогосподарське виробництво відрізняється високим ступенем ризиків. Сільськогосподарські виробники стикаються з безліччю ризиків: коливання цін, врожайності, часткової або повної втрати ресурсів і зміни державної політики, що призводять до значних коливань доходів по роках. Крім того, сільськогосподарське виробництво піддається ризику стихійних лих і надзвичайних ситуацій. Такі природні небезпеки як посуха, град, шторм, повінь, можуть призвести до серйозних виробничих втрат. У багатьох розвинених країнах держава безпосередньо втручається і регулює ситуацію на внутрішньому ринку сільськогосподарської продукції, намагаючись таким чином скоротити проблеми, пов'язані з ризиком в с.-г. виробництві. Однак, в сучасних умовах зростаючої глобалізації і пов'язаної з нею лібералізацією ринків такі інструменти регулювання ризиків втрачають свою правомірність. У зв'язку з чим у багатьох, перш за все, розвинених країнах світу актуальності набуває питання щодо розробки та поширення стратегій зі скорочення ризиків, що базуються на ринкових механізмах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику розвитку страхових відносин в сільському господарстві досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені як: Якубович В., Марценюк О.В., Польова О.Л., Руда О.Л., Плотніков О. та ін.. Проте, значна кількість питань потребує детальнішого наукового обґрунтування, що й зумовлює актуальність даного дослідження

Формулювання цілей статті. Мета статті базується на дослідженні проблематики та пошуку шляхів розвитку страхових відносин в сільському господарстві України.

Виклад основного матеріалу. Сільськогосподарська страхова діяльність покликана забезпечувати систему економічних відносин, яка спрямована на підвищення сільськогосподарського виробництва, забезпечення його розвитку, збільшення рівня життя сільського населення. Однак через високий ступінь ризику сільськогосподарської діяльності його страхування є досить високовартісним. За твердженням Якубович В.: «сільськогосподарське страхування у всьому світі є одним із найбільш надійних і ефективних інструментів управління ризиками, механізм використання якого неможливий без активної участі держави, що підтверджується досвідом країн СНД і закордонних країн й добре висвітлений у роботах вітчизняних і закордонних науковців» [1].

Сутність поняття страхування розкрита безпосередньо у Законі України «Про страхування», а саме як: «вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) і доходів від розміщення коштів цих фондів» [2]. Отже, аналізуючи вищенаведене зазначимо, що сутність поняття страхування, на нашу думку, доцільно сформулювати як, визначена грошова компенсація постраждалій стороні внаслідок настання страхового випадку, яка надається страховою компанією, котра ліцензована на здійснення даного виду діяльності.

Досліджуючи особливості становлення системи законодавчих актів відносно регулювання відносин в галузі страхування ризиків сільськогосподарських, варто зазначити, що вони описуються короткостроковою динамікою та беруть початок від прийняття Закону України «Про стимулювання розвитку с.-г. на період 2001-2004 рр.» [3].

Аналіз ст. 15 вищенаведеного закону свідчить про те, що: «частково страхові платежі з обов'язкового

страхування врожаю с.-г. культур і багаторічних насаджень, яке здійснюється державними с.-г. підприємствами, а також врожай зернових культур і цукрових буряків с.-г. підприємств усіх форм власності, компенсується за рахунок держбюджету України в розмірі не менше 50% витрат, понесених цими підприємствами [3].

В свою чергу Постанова КМУ «Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування врожаю с.-г. культур і багаторічних насаджень державними с.-г. підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків с.-г. підприємствами усіх форм власності» [4] визначає, що: «сільськогосподарські виробники, під час страхування врожаю с.-г. культур та цукрових буряків від встановленого переліку ризиків, отримують з бюджету компенсацію 50 % страхових платежів» [4]. Проте дана програма так і не була реалізована.

Маючи на меті стимулювати розвиток сільськогосподарського виробництва в 2004 р. ухвалили Закон України «Про державну підтримку сільського господарства» [5], розділ III зазначеного загону узагальнював ключові принципи і всі види державної підтримки сільськогосподарських виробників.

Наступним етапом у розвитку страхових відносин в сільському господарстві стало прийняття у 2009 році Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку с.-г. продукції» [6]. Згідно з даним законом встановлюється, що: «страхування ризиків загибелі (втрати) сільськогосподарської продукції (її частини) та капітальних активів проводиться в добровільній формі та здійснюється на основі договору та відмінив обов'язкову форму страхування врожаю сільськогосподарських культур сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності» [6].

З 2016 року Міністерством аграрної політики та продовольства була ініційована робоча група із питань вдосконалення законодавства системи сільськогосподарського страхування. В порівнянні з існуючим Законом України і представленою в ньому порядком і умов надання сільськогосподарським товаровиробникам державної підтримки за рахунок здешевлення платежів страхових, в новому проекті запропоновано змінити механізм сплати страхових премій, 50% котрих повинен сплатити товаровиробник. Аналізуючи вищенаведене варто наголосити на тому, що система страхування в сільському господарстві України проходить складний шлях в своєму формуванні та постійно вдосконалюється досягаючи певних етапів свого розвитку.

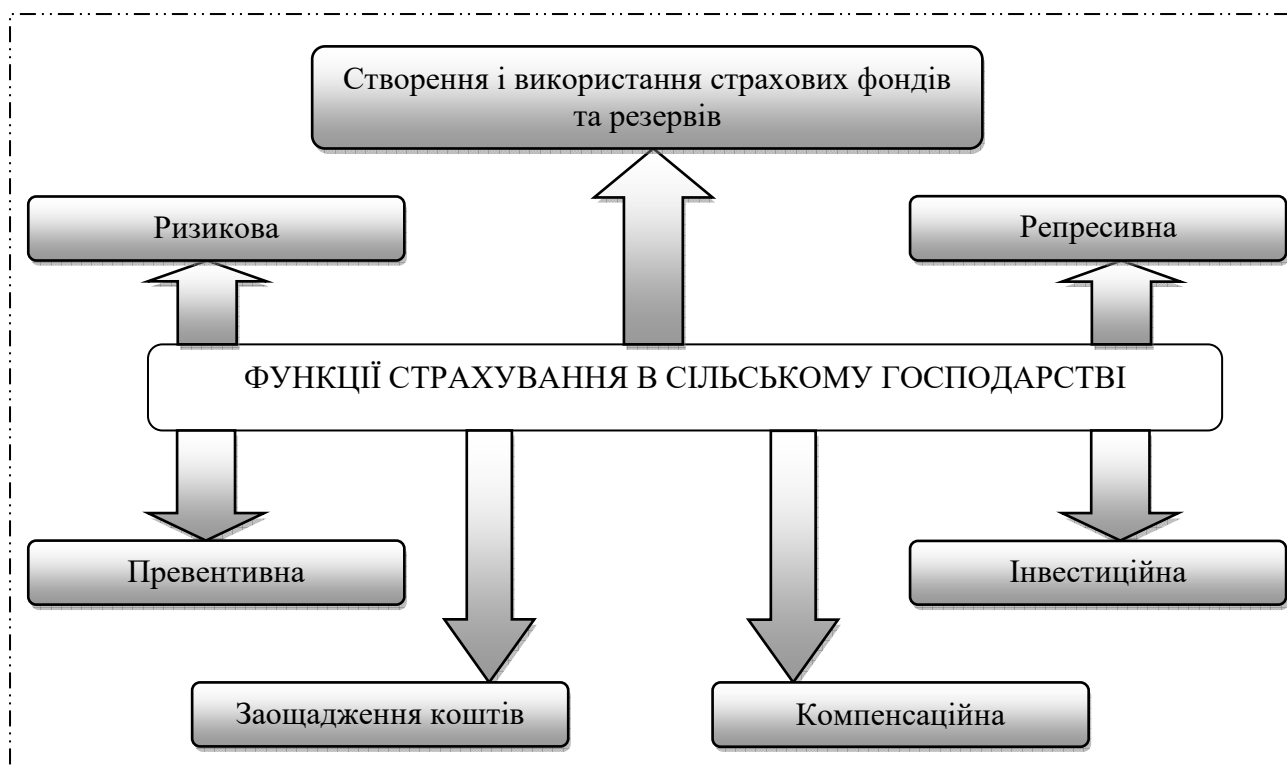
В сучасних реаліях ведення сільськогосподарського виробництва страхування продукції сільськогосподарської є лише добровільним. Отже, враховуючи вищенаведене ухвалювати рішення відносно доцільності здійснення страхування виготовленої сільськогосподарської продукції буде лише на власний розсуд директор сільськогосподарського підприємства.

Керівник агропромислового сектору Arzinger Плотніков О. звертає увагу на те, що: «за своєю природою, вирощування сільськогосподарських культур є ризиковим видом господарської діяльності, оскільки протягом всього господарського циклу наявні ризики втрати врожаю у зв'язку з несприятливими погодними умовами. В той же час існує дуже обмежене коло способів мінімізації цих ризиків або страхування від них. У багатьох аграрних країнах світу саме страхування є захистом від ризиків втрати врожаю, проте в Україні страхування в агро секторі розвинено дуже слабо з декількох причин: висока вартість страхування, скептичне ставлення до страхових компаній, відсутність культури страхування, обмеженими знання аграріїв про види страхування (особливо це стосується фермерів) тощо. Крім цього, не демонструють й активності в напрямку розвитку агро страхування в Україні й самі страхові компанії та лише незначна їх кількість пропонує своїм клієнтам страхування сільськогосподарських ризиків. Відповідно до наявних статистичних даних найбільш активно страхування ризиків займаються великі аграрні компанії, які певною мірою вимушені це робити задля залучення фінансування від банків, оскільки останні вимагають це при фінансуванні під заставу майбутнього врожаю» [7].

Досліджуючи важливість страхування в сільському господарстві, на наш погляд, необхідно розглянути функції, які страхування виконує.

Марценюк О.В., Польова О.Л., Руда О.Л. в своєму підручнику акцентують увагу на тому, що: «одним з факторів, що стримує розвиток страхування в сільському господарстві, є суперечливий характер страхових відносин між страхувальником і страховиком. Ця суперечність полягає в тому, що і страхувальник, і страховик мають свої економічні інтереси в здійсненні страхування. Так страхувальник намагається забезпечити собі максимальний розмір страхового покриття (передати максимальний обсяг страхової відповідальності) при оптимальному розмірі страхових платежів (страхової премії)» [8, с.12].

Ключові функції, котрі виконує страхування в сільськогосподарському виробництві представлені на рисунку 1.

Рисунок 1. Функції страхування в сільському господарстві.

Джерело: сформовано автором на основі [8]

Досліджуючи наукові погляди вчених відносно трактування сутності та особливостей функцій страхування в сільському господарстві найбільш точно, на наш погляд, їх пояснюють у своєму підручнику Марценюк О.В., Польова О.Л., Руда О.Л. За їх твердженням функції страхування у сільському господарстві мають таке значення: «ризикова функція полягає в переданні страховику відповідальності за наслідки ризику за певну плату. Функція заощадження коштів дозволяє накопичити страхувальнику за рахунок страхових внесків, які обумовлені договором страхування, певну страхову суму за умови відсутності страхового випадку за час дії такого договору. Компенсаційна функція відображає одну з найбільш капіталомістких форм антиризикової діяльності й передбачає відшкодування (компенсацію) збитків страхувальнику при настанні страхового випадку. Функція створення та використання страхових фондів і резервів вирішує завдання накопичення страховиком певних економічних ресурсів (матеріальних та фінансових), які є достатніми для забезпечення покриття збитків страхувальника у разі настання страхового випадку, а також для формування капіталу з метою забезпечення прибутковості, платоспроможності й стійкості самого страховика. Крім того, концентрація ресурсів у страхових резервах забезпечує замкнуту розкладку страхового збитку між усіма учасниками певної спільноти страхувальників. Репресивна функція як трансформована форма антиризикової діяльності дозволяє долати наслідки настання страхових подій, які відбулися за час дії договору страхування. Також передбачає використання значних матеріальних та фінансових ресурсів. Превентивна функція страхування забезпечує фінансування заходів для попередження настання страхової події, сприяє запобіганню великих втрат як страхувальника, так і страховика. Ця функція відображає превентивну форму антиризикової діяльності, яка є менш капіталомісткою та більш економічною. Інвестиційна функція передбачає вкладання тимчасово вільних коштів страховика в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності з метою отримання прибутку на умовах диверсифікації, безпечності, зворотності, прибутковості, ліквідності. Ця функція реалізується в межах чинного законодавства, підлягає регламентації та контролю з боку держави. Ця функція сприяє підвищенню фінансової стійкості страхової компанії, а в рамках держави – розвитку економіки країни в цілому за рахунок залучення значних додаткових фінансових ресурсів» [8, с. 16-17].

В сучасних умовах становлення страхових відносин в сільському господарстві є очевидним той факт, що сталий розвиток економічних систем можна забезпечити тільки на основі активної інноваційної діяльності, під якою розуміється діяльність, спрямована на вирішення проблем соціально-економічного розвитку, що включає в себе проведення науково-дослідних (фундаментальних і прикладних) і дослідно-конструкторських робіт, впровадження отриманих результатів у виробничу і соціальну сферу. Важливо ще відзначити, що інноваційна діяльність сама може стати досить ефективним сегментом економіки, а стан інноваційної діяльності значно впливає на масштаби і якість результатів наукових досліджень і науково-технічних розробок, які визначають потенційну можливість появи інновацій. Якщо інноваційний потенціал недостатній, то відбувається скорочення розробок, ініційованими науковими організаціями.

Серед інноваційних проектів в сфері сільськогосподарського страхування Плотніков О. виокремлює те, що: «останнім часом досить активно набуває обертів розвиток такого продукту в області

сільськогосподарського страхування як індексне страхування врожаю. Відмінністю та перевагами індексного страхування є те, що на відміну від класичного страхування, де страхові продукти базуються на оцінці збитків, індексне страхування базується на значенні певних індексів, таких як індекс врожайності у певному регіоні та індексу погоди (кількість опадів, температурний режим, тощо). Аграрії одержують страхове відшкодування в розмірі, еквівалентному розміру зниження середнього рівня врожайності в регіоні. Таким страховий продукт є більш доступним з точки зору його вартості, що робить його привабливим на ринку сільськогосподарського страхування. Індексне страхування було започатковане вперше в 2016 році за участю Міжнародної фінансової корпорації та показало непоганий потенціал для розвитку даного виду страхування на ринку України» [7].

Враховуючи вищенаведене, звернемо увагу на те, що сільськогосподарське страхування є корисним інструментом, який аграрії мають використовувати для пом'якшення та управління сільськогосподарськими ризиками. Сільськогосподарські товаровиробники у всьому світі розглядають страхування як спосіб доповнення та вдосконалення діяльності з управління сільськогосподарськими ризиками. Сільськогосподарські ризики впливають не тільки на результат діяльності, вони також впливають на весь ланцюжок створення вартості продукту в агробізнесі. Всі зацікавлені сторони в ланцюжку, починаючи з поставок сировини до кінцевого споживача схильні до цих ризиків.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, підводячи підсумки проведеного дослідження варто звернути увагу на те, що сільськогосподарське страхування забезпечує аграріям захист від впливу стихійних лих шляхом виплати відповідної компенсації, достатньої для того, щоб вони могли продовжувати свою діяльність після понесених збитків, стимулювання сільськогосподарського виробництва та стимулювання потоку кредитних коштів з банків і інших фінансових інститутів для аграріїв. На нашу думку, перспективними кроками на шляху розвитку страхових відносин в сільському господарстві України має стати зміцнення підтримки держави, а саме страхування з участю держави. В реаліях сьогодення сільськогосподарське страхування стрімко розвивається. Проте, не зважаючи на незначну підтримку держави сільськогосподарських товаровиробників і страхових компаній стан розвитку сільськогосподарського страхування сьогодні не дає можливості застосовувати даний інструмент як системний інститут розвитку галузі сільського господарства, з врахуванням тих можливостей, котрі широко задіяні у міжнародній практиці. Сільськогосподарське страхування із підтримкою державною є несуттєвим в рамках країни та галузі в цілому. Низький рівень охоплення сільськогосподарських товаровиробників говорить про фактичну відсутність системи комплексного захисту страхового сільськогосподарських товаровиробників в рамках цілої галузі сільського господарства. Отже, подальші наукові дослідження будуть спрямовані на поглиблене вивчення та деталізацію сільськогосподарського страхування з участю держави.

Література.

1. Якубович В. Система страхування аграрних ризиків в Іспанії: висновки для України. URL: <http://forinsurer.com/public/06/11/30/2719> (дата звернення: 26.07.2021).
2. Про страхування : Закон України від 07 березня 1996 р. № 85/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр#Text> (дата звернення: 26.07.2021).
3. Про стимулювання розвитку с.-г. на період 2001- 2004 рр. : Закон України від 18 січня 2001 р. № 2238-III / Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2238-14> (дата звернення: 26.07.2021).
4. Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування врожаю с.- г. культур і багаторічних насаджень державними с.-г підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків с.-г. підприємствами усіх форм власності: постанова КМУ від 11 липня 2002 р. № 1000 / Кабінет Міністрів України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1000-2002-%DO%BF> (дата звернення: 26.07.2021).
5. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24 червня 2004р. № 1877-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1877-15> (дата звернення: 26.07.2021).
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку с.-г. продукції: Закон України від 04 червня 2009 р. № 1447 – VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1447-17> (дата звернення: 26.07.2021).
7. Кознова О. Олександр Плотніков, керівник агропромислового сектору Arzinger, розповів про ситуацію на ринку агрострахування в Україні. «Ligazakon»: веб-сайт. URL: http://biz.ligazakon.net/analitics/195897_strakhuvannya-agrosetora-v-ukran (дата звернення: 28.07.2021).
8. Марценюк О.В., Польова О.Л., Руда О.Л. Страхування сільськогосподарських ризиків. Навчальний посібник. Вінниця : ВНАУ, 2020. 380 с.

References.

1. Jakubovich V. (n.d.). "The system of insurance of agricultural risks in Spain: conclusions for Ukraine", available at: <http://forinsurer.com/public/06/11/30/2719> (Accessed 26 July 2021).
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "About Insurance", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр#Text> (Accessed 26 July 2021).
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine "About agriculture development

stimulation for 2001-2004”, available at: [https:// zakon4.rada.gov.ua/laws/show\2238-14](https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2238-14) (Accessed 26 July 2021).

4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2002), “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “About the statement of the Order and rules of carrying out of obligatory insurance of a crop of agricultural crops and perennial plantings by the state agricultural enterprises, a crop of grain crops and sugar beets of agricultural crops. enterprises of all forms of ownership””, available at: [http:// zakon3.rada.gov.ua/laws/show\1000-2002-%DO%BF](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1000-2002-%DO%BF) (Accessed 26 July 2021).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), The Law of Ukraine “About state support of agriculture of Ukraine ”, available at: [https:// zakon0.rada.gov.ua/laws/show\1877-15](https://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1877-15) (Accessed 26 July 2021).

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2009), The Law of Ukraine “About making changet to the law of Ukraine about improvement of the mechanism of state support to the agricultural market regulation”, available at: [https:// http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show\1447-17](https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1447-17) (Accessed 26 July 2021).

7. Koznova O. (2020) “Oleksandr Plotnikov, head of the Arzinger agro-industrial sector, spoke about the situation on the agricultural insurance market in Ukraine.”, *Lighazakon*, [Online], available at: [http:// biz.ligazakon.net/analytics/195897_strakhuvannya-agrosektora-v-ukran](http://biz.ligazakon.net/analytics/195897_strakhuvannya-agrosektora-v-ukran) (Accessed 28 July 2021).

8. Marcenjuk O.V., Poljova O.L., Ruda O.L. (2020) *Strakhuvannja siljskoghospodarsjkykh ryzykiv* [Agricultural risk insurance], VNAU, Vinnytsia, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 28.07.2021 р.